

YUNUS EMRE DİVANINDA CAN KELİMESİ ÜZERİNE

“UPON THE WORD “CAN” IN YUNUS EMRE’S DIVAN”

Dilara Pınar ARIÇ¹

Öz

Dil, bir milletin yaşayışını yansıtan ve kültürünü taşıyan en önemli unsurdur. Bir kültür hakkında bilgi edinilmek isteniyorsa o milletin dilini ne şekilde kullandığını incelemek, söz konusu edilen kültür hakkında önemli bilgiler sunacaktır. Bir kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığı ve neyi ifade ettiği hakkında inceleme yapmak, araştırılan kültür konusunda aydınlanmayı sağlayacak bir yöntemdir. Zira anlamlandırmalar, inceleme konusu edinilen milletin kültür kodlarını bize yansıtır. Bir şeyi nasıl anlamlandırdığımız bizim o şey hakkında düşüncelerimizi ve hislerimizi vermekle beraber geçmişten günümüze kadar gelen nesillerin o konu hakkında ne gibi düşünceler ve hisler taşıdığına çok mühim bir ispatıdır. Bir meyveyle alakalı deyimler ve atasözleri ait olduğu milletin o meyve hakkındaki düşünceleri ile ilgili bize ipucu sunar. O meyve hakkındaki atasözleri ve deyimleri incelemek de, o milletin kültür kodları ile ilgili bilgilenmemizi sağlar. Yunus Emre de Türk milletinin içinden çıkmış, Türk kültürünün izlerini eserlerine taşıyan büyük bir şairimizdir. Onun eserlerindeki anlamlandırmaları incelemek yazıldığı dönemdeki kültür hakkında ışık tutacaktır. Bu çalışmamızda, Yunus Emre Divanında “can” kelimesi taranmış, beyitler “can” kelimesinin kullanıldığı anlamlara göre tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: can, Yunus Emre, divan, Türkçe, anlamlandırma

Abstract

Language is an important factor that shows life of nation and transfers culture of it. If its wanted to get knowledge about a culture, to search for how they use their language gives significant knowledge about that culture. Research on which meaning that used and what it means is a method that leads to enlightenment in topic culture that searched for. Because interpretation indicates that the cultural codes of nation that is chosen as topic for research. How we give something the meaning gives our thought and feeling about that thing and is an important proof of thoughts and feelings about that thing of generation that comes from past to now. Idioms and proverbs about a fruit gives us hint about thoughts about that fruit. Research on proverbs and idioms about that fruit provides that knowledge about cultural codes. Yunus Emre is a major poet that comes from Turkish people and that shows the prints of Turkish culture. To search on interpretation in his products illuminates that the culture in time that is wrote. In this study, the word “can” has been scanned and the couplets have been classified according to meanings that used.

Keywords: can, Yunus Emre, divan, Turkish, interpretation

¹ Arş. Gör. Dilara Pınar ARIÇ, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dilarapinar5@gmail.com

Giriş

Yunus Emre, edebiyatımızın önde gelen şairlerindedir. Yunus Emre, Eski Anadolu Türkçesi döneminde eserler vermiş, halk söyleyişlerini kullanmıştır ve eser, devir hakkında önemli ipuçları sunacak bir kaynak niteliğindedir. Söz konusu şairin divanında Arapça ve Farsçadan dilimize geçen kelimeler Türk diline yerleşmiş ve kullanımlar bir nevi Türkçeleşmiştir.

Cem Dilçin, bir çalışmasında Yunus Emre'nin şiirlerinde en fazla tekrarlanan kelimeler başında "ben, sen, can ve dost" sözcüklerinin olduğunu belirtir. (Dilçin, 1992) Bu kelimelerden "can" kelimesi de Farsçadan dilimize geçen bir kelimedir ve Türkçeleşirken birçok anlam kazanmıştır. Türk diline geçerken birçok deyim de beraberinde dilimize taşımıştır.

F. Steingass'ın oluşturduğu A Comprehensive Persian-English Dictionary adlı Farsça kelimelerin İngilizce karşılıklarını içeren sözlükte "can" kelimesinin tek başına 13 tane anlamı bulunmaktadır:

1. soul (Ruh)
2. vital spirit (Yaşayan ruh)
3. mind (Akıl)
4. self (Nefs)
5. life (Yaşam)
6. spirit (Ruh)
7. courage (Cesaret)
8. wind (Rüzgar)
9. the mouth (Ağız)
10. arms (Kollar)
11. the father of demons (Şeytanların babası)
12. name of a race said to have inhabited the world before Adam (Adem'in dünyaya gelmeden önceki çatışmanın adı)
13. in modern conservation a word of endearment. (Günlük konuşmada bir sevgi bildiren sözcük)

Kelimenin söz grupları içinde kullanımları ise sözlüğe göre 45 tanedir:

1. ai âqâ jân: my dearest master (benim değerli efendim)
2. 'amma jân: auntie dear. (sevgili hala)
3. jânî âdam: something rare and wonderful. (ender ve harika bir şey)
4. jân az kûn dar raftan: to die (ölmek)
5. jân ba dastârcha dâdan: to tender one's life, to advance Money. (birinin hayatını vermek, para artırmak)
6. jân bar damîdan: to restore to life. (hayatı yenilemek)
7. jân burdan (bîrûn, burdan): to save one's life. (birinin hayatını kurtarmak)

8. jân bar shukrâna dâdan: to advance money (para artırmak)
9. jân ba-sar (bar sar) budan, jân ba-lab âmadan (rasîdan): to be at death's door, to die. (ölümün kapısında olmak, ölmek)
10. jâni pidar: soul of (thy) father! my dear son! (babanın ruhu!, benim sevgili oğlum!)
11. jâni pariyân: wine.(şarap)
12. jân taslîm kardan: to give up the ghost, to die. (ruhunu teslim etmek, ölmek)
13. jâni tû (shumâ) u jâni man: your life and mine, said in entrusting something or somebody very dear to the careful keeping of another, also to express "my safety is bound up in yours". (senin hayatın ve benim hayatım, değer verilen bir şeye ya da birine dikkatlice korunacağına dair inandırmak için söylenir, ayrıca benim güvenliğim seninkine bağlı kastedilmektedir.)
14. jâni tû u jâni o: his life is as dear to him as thine to thee; (it implies also) unanimity. (onun hayatı ona değerli, seninki sana.)
15. jâni jamâsh: Wine (şarap)
16. jâni jahân: life of the world. (dünya hayatı)
17. jâni haiwân: milk (süt)
18. jâni khwud farokhtan: to sell one's life (birinin hayatını satmak)
19. jân dâdan: to resign one's life, to kill oneself, to spare another's life. (birisinin hayatını bırakmak, kendini öldürmek, başkasının hayatını kurtarmak)
20. jân dâshtan: to wishdesire, aspire after, endeavor with eagerness (istemek, amaçlamak, hırsla çabalamak)
21. jân dar âslîn dâshtan: to risk one's life (birinin hayatını riske atmak)
22. jân dar bînî rasîdan: to be in utmost straits and bewilderment (son derece sıkıntıda ve akıl karışıklığı içinde bulunmak)
23. jân dar pay afshândan (bakhtan, rekhtan, kashîdan): to sacrifice life for another's sake. (hayatını başkasının hatırı için kurban etmek)
24. jân dar tani kase kardan: to impart life (hayat vermek)
25. jân dar jâni kase kardan: to ransom another's life with one's own. (
26. jân dar sari dil kanî: you ruin your-self in following your heart's desires. (kalbinin arzularını takip ederek kendini yıkarsın)
27. jân dar miyân: though one's life be at stake.(birinin tehlikede olsa da)
28. jân zadan: to breathe out the soul, to expire (ruhu soluk vermek, nefes vermek)
29. jâni zamîn: herbage, flowers and fruits (yeşillik, çiçekler ve meyveler)
30. jân sipurdan: to resign one's breath (birinin nefesini teslim etmek)
31. jân shudan (raftan): life departs (vefat etmek)
32. jâni 'âlam: life of the World (dünya hayatı)

33. jân kandan: to be in the agonies of death, to die (can çekişmek, ölmek)

34. jân giriftan: to take away life, to deprive of life (hayatını almak, hayatını kaybettirmek)

35. ba- jân rasîdan: to come to extremities, to be driven to despair (sınıra gelmek, umutsuzluğa düşürmek)

36. bar jân qadam nihâdan: to renounce all remedy and offer oneself to death (tedaviden vazgeçmek ve ölmeyi tercih etmek)

“can” kelimesinin Farsça birleşik kelime olarak kullanımı Steingass sözlüğüne göre 65 tanedir. Bunların 30 tanesi Farsça birleşik isim, 36 tanesi ise Farsça sıfat tamlaması, 1 tanesi ise fiil olarak kullanımıdır.

Farsça birleşik isim olarak kullanımları şunlardır: jânân, jânâna, jân-jân, jân-dârû, jân-dârî, jân-dâna, jân-dirâzî, jân-bin-jân, jân-dar-miyân, jân dar yak-qâlib, jân-dihî, jân-sipârî, jân-shikarî, jân-shîrân, jân-fishânî, jân-kâh, jân-kandan, jân-gâh, jân-nuwâzî, jânah, jâna-dâr.

Kelimenin Farsça sıfat tamlaması olarak kullanıldığı şekiller ise şunlardır: jân-âzâr, jân-âzârî, jânâah, jân âfirin, jân afzâ, jân-âwar, jân-âhanî, jân-bâz, jân-bâzî, jân-bakhsh, jân-bakhshî, jân-bar, jân-burd, jân-bar-miyân, jân-parwar, jân-dar, jân-dar, jân-dirâzî, jân-rubâ, jân-rafta, jân-sipâr, jân-sipoz, jân-sitân, jân-sitânî, jân-soz, jân-shikar, jân-farsâ, jân-furoz, jân-fizâ, jân-fishân, jân-fishânî, jân-kâh, jân-kan, jân-gudâz, jân-gazâ, jân-guzâr, jân-gusil, jân-gîr, jân-nisâr, jânwâr, jâna-dar, jânî, jânî, jânî-dushman.

“can” kelimesinin fiil şekli de “jânûnîtan” sözcüğüdür.

Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca Türkçe sözlüğünde “can” kelimesinin karşılığı şu şekildedir:

1. can, ruh.
2. hayat, yaşayış.
3. gönül.

Devellioğlu sözlüğünde deyimler ve tamlamalar halinde kullanılışı ise şöyledir:

cân-ı can	(canın canı) Allah.
gûş-i can	can kulağı.
yâr-ı can	can dostu.
cân-ı şîrîn	tatlı can. 4. silâh, 5. erkek adı.
cana ey can, ey sevgili!	
cân-âferîn	yaratıcı.
canan	1. sevgili, gönül verilmiş, ma'şûka. 2. kadın adı. 3. tas. Allah.
cânâne	1. sevgili, gönül verilmiş, ma'şûka. 2. kadın adı. 3. tas. Allah.
cân-âver	1. canlı, yaşayan. 2. i. zararlı hayvan. 3. i. domuz; canavar.
cân-ver	1. canlı, yaşayan. 2. i. zararlı hayvan. 3. i. domuz; canavar.
cân-âzâr	can inciten, can yakan, eziyet eden.

cân-bahş 1. can veren, hayat bağışlayan, cana can katan, sevgili. 2. h. i. Cenâbîhak.

cân-bâz 1. can ile oynayan, canını tehlikeye koyan, canbaz. 2. s. aldatıcı. 3. i. hayvan alışverişiyle meşgul olan kimse. 4. i. [eski] fedaî atlı asker.

cân-bâzân can-bazlar.

cân-bâzâne canbaza yakışacak surette, canbazlıkla.

cân-bâz-hâne canbazların oynadıkları, hünerlerini gösterdikleri yer.

cân-bâzî canbazlık.

cân-beleb, cân-berleb canı dudağında; ruh teslim edecek halde bulunan.

cân-ciğer çok teklifsiz sevişen [kimse].

cân-dâde candan bağlanmış, candan bağlı.

candâne 1. tepe ile alın arasındaki yer, bingıldak. 2. beyin.

cân-dâr 1. canlı, diri. 2. silâhlı [kimse]. 3. i. muhafız, koruyucu, emniyet memuru. 4. i. azık.

cân-dârû tiryak.

câne 1. silâh, 2. ruh, can.

câne-dâr

cân-efşân bir da'vâ uğruna canını veren.

cân-efşânî bir da'vâ uğruna can verilecek.

cân-efzâ

cân-fedâ canını veren [aslı "cân-fidâ" dır].

cân-fersâ can dayanamayacak derecede.

cân-feşân

cân-fezâ 1. can artıran, gönüle ferahlık verici, cana can kalıcı.

2. ayın yirmi üçüncü günü.

3. tahminen beş altı asırlık pek az kullanılmış bir mürekkep makamıdır. Sabâ makamının pest tarafına, durağı olan düğâh perdesinden itibâren hüseyinî-aşîrân perdesine nakledilmiş bir uşşak dörtlüsü (inici olarak sesleri şöyledir düğâh, rast, ırak, aşîrân) ilâvesinden ibarettir. Canfeza, bu dörtlüyü inici bir şekilde idare ile, hüseyinî-aşîrân perdesinde durur. Güçlü birinci derecede sabâ'nın durağı ve uşşak dörtlüsünün mi şeddinin güçlüsü olan düğâh, ikinci derecede de birinci güçlü kadar ehemmiyet arz etmek üzere sabâ'nın güçlüsü olan çargâh'dır. Donanıma sabâ gibi si için koma bemolü ve re için ba-kıyye bemolü konulur. Lâhin içinde uşşak dörtlüsü için de fa bakıyye diyezi ilâve edilir, (sabâ'nın iki arızası bu dörtlü'nün seslerine dâhil değildir).

cân-figen can düşüren, can harcayan.

cân-gâh can azaltıcı, ruh eksil-tici. 2. i. can evi.

cân-gezâ can ısırtıcı, ruh sıkıcı; öldürücü, tehlikeli olan.

cân-gîr	can sıkıcı.
cân-güdâz	can eritici, acıma uyandıran.
cân-güzâr	candan geçer olan, cana dokunan.
cân-hırâş	yürek paralayan, iç tırmalayan, (dil-hirâş).
cânî	azîz, candan sevilen [kimse].
cân-nisâr	canını feda eden, canını harcayan.
cân-perver	ruh besleyen, iç açan; gönül açan.
cân-rübâ	gönül kapan, dilber.
cân-sipâr	canını teslim eden, canını feda eden.
cân-sipârâne	canını feda edercesine.
cân-sipârî	can feda edicilik, fedâkârlık.
cân-sitân	ruh alıcı, can çıkarıcı, insana belâ olan, güzel.
cân-sitânî	cansitanhk, ruh alıcılık, can çıkancılık.
cân-sûz	can yakan, fazla keder ve sıkıntı veren.
cân-şikâf	can yırtıcı, yaralayıcı.
cân-şikâr, cân-şiker	can avlayıcı, can alıcı, Azrail.
cân-şiken	Azrail.

Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük'te ise "can" kelimesinin tek başına 6 adet anlamı bulunmaktadır:

1. soul (ruh)
2. life (hayat)
3. person, individual (kişi, birey)
4. energy, zeal, vigor, vitality, strength (enerji, nefis, kuvvet, güç)
5. orders brother, friend, disciple (erkek kardeş, arkadaş, mürit anlamında kullanılır.)
6. dear, lovable (değerli, sevgili)

Redhouse sözlüğünde geçen can ile ilgili deyimler ise 155 tanedir. Bu deyimler şunlardır:

"candan; canım; canı acı; canı ağzına gelmek; canını almak; can alacak nokta; can alıp can vermek; can alıcı; can arkadaşı; can atmak; canını bağışlamak; canla başla; can başıma sıçradı; can bayılması; can beraber; can beslemek; canından bezmek; canı boğazına gelmiş; canı burnundan gelmek; can cana; can cana baş başa; cana can katmak; canı canına sığmamak; canı cebinde; canı cehenneme; can ciğer; can ciğer kuzu sarması; can cümleden aziz; can çabası; canı çekmek; canı çekilmek; can çekişmek; canı çıkmak; canı çıkasica; can damarı; can dayanma; canına değmek; can derdine düşmek; can direği; canını dişine almak; canını dişine takmak; can düşmanı; can eriği; can evi; canına ezan okumak; can feda; candan geçmek; canına geçmek; cana gelmek; canı gelmek; canı gelip gitmek; canım hakkı için; can halatı; can havliyle; canı hulkumuna

gelmek; canımın içi; canı içine sığmamak; canının içine sokacağı gelmek; canı istemek; canın isterse; canına işlemek; can kalmamak; canına kar etmek; canına yetmek; canına karim olsun; canına kasdetmek; cana kasıt; can kaygısına düşmek; canına kıymak; can korkusu; can kulağı ile dinlemek; can kurban; can feda; canını kurtarmak; can kurtaran; can kurtaran yok mu; can kuşu; canına minnet; canına okumak; can oyunu; can pazarı; canı pek; canına rahmet; canın sağ olsun; can sağlığı; canını sıkamak; can sıkıcı; canı sıkılmak; can sıkıntısı; canımı sokakta bulmadım; canına susamak; canına tak demek; canına tak etmek; can tartmak; canı tatlı; canı tez; canına tükürdüğümün; canına üfürdüğümün; can vermek; canını yakmak; cana yakın; canı yanmak; canına yandığımın; canı yerine gelmek; canına yetmek; canı yok mu; can yoldaşı; can-ı aziz; can-ı can; can u dilden; can u gönülden; can u yürekten; can ebü can; canâ; canaferin; canalıcı; canan; canane; canavar; canaver; canazar; canbahş; canbaz; canbeleb; candade; candar; cane; canefşan; canefza; caneriği; canevi; canfersa; canfes, canfeza; canfişan; cangâh; cangeza; cangüdar; cangüsil; cangüzar; canhıraş; canı; canlanmak; canlı; cannisar; canperver; canrüba; cansız; cansipar; cansiparane; cansipari; cansitan; cansuz; canşikar; canvar.”

TDK'nin internet sitesinde yer alan Güncel Türkçe Sözlük'te “can” kelimesinin tek başına sekiz farklı anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlar şunlardır:

1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümlü vücuttan ayrılan madde dışı varlık.

2. Yaşama, hayat: Bir kedi yavrusunu kurtarmak için ipe sarılıp kuyuya iner, canımı tehlikeye koyardım.-R. N. Güntekin.

3. Güç, dirilik: Her şeyde bu mevsime mahsus bir can, bir dirilik kendini gösteriyordu.-M. Ş. Esendal.

4. Kişi, birey: Benimle beraber dört canız.-F. R. Atay.

5. İnsanın kendi varlığı, özü: Sağa sola kaçıştık da, canımızı dar kurtardık.-N. Hikmet.

6. Gönül: Çirkin bana kurban, ben de güzele / Can sever güzeli, maldan ziyad - Karacaoğlan.

7. Bektaşilik ve Mevlevilikte tarikat kardeşi: Şeyh çıkınca oradaki canlar da sırasıyla yürüyüp kapıya gelince dönüp baş kestikten sonra dışarı çıkarlar.-A. H. Çelebi.

8. sf. Çok içten, sevimli, sevilen, şirin: Alphonse Daudet ilk gençliğimin can yazarlarından biri idi. -T. Buğra.

TDK Sözlük'ün 11. Baskısında “can” kelimesinin 155 tane deyimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu deyimler şunlardır:

Can alacak nokta; can alacak yer; can alıp can vermek; can atmak; can başına sıçramak; can baş üstüne; can beslemek; can borcunu ödemek; cancağız; can cana, baş başa; can cümleden aziz; can çekişmek; candan; candan yürekten; can dayanmamak; can derdinde olmak; can derdine düşmek; (bir şeye) can gelmek; can kalmamak; can kaygısına düşmek; can olmak; can sıkmak; can vermek; can yakmak; cana can katmak; canhıraş; canına can katmak; cana kıymak; cana minnet saymak; cana minnet bilmek; candan geçmek; canı acımak; canı ağzına gelmek; canı boğazına gelmek; canı bayılmak; canı burnuna gelmek; canı burnundan gelmek; canı burnundan çıkmak; canı cana

ölçmek; canı canına sığmamak; canı içine sığmamak; canı cehenneme; canı çekilmek; canı çekmek; canı çıkasica; canı çıkmak; canı çıksın!; canı gelip gitmek; canı gelmek; canı gibi sevmek; canı gitmek; canı ile oynamak; canı ile uğraşmak; canı istemek; canı isterse; canı sağ olsun!, canı sıkılmak; canı yanmak; canı yerine gelmek; canı yok mu?; canım; canım ciğerim; canım dese canın çıksın diyor sanmak; canımı sokakta bulmadım; canımın içi; canın isterse; canına acımamak; canına değmek; canına ezan okumak; canına geçmek; canına işlemek; canına kar etmek; canına kastetmek; canına kıymak; canına minnet olmak; canına okumak; canına rahmet; canına susamak; canına tak demek; canına tak etmek; canına tükürdüğümün; canına üfürdüğümün; canına yandığım; canına yandığımın; canına yetmek; canından bezmek; canından bıkmak; canından usanmak; canından geçmek; canını acıtmak; canını almak; canını bağışlamak; canını burnundan getirmek; canını cehenneme göndermek; canını cehenneme yollamak; canını çıkarmak; canını dar atmak; canını dişine almak; canını dişine takmak; canını sıkmak; canını sokakta bulmamak; canını vermek; canını yakmak; canının derdine düşmek; canının içine sokacağı gelmek; canlar!; can acısı; can alıcı; can arkadaşı; can bunaltısı; canciğer; can çabası; can damarı; can direği; can dostu; can düşmanı; can eriği; canevi; can feda; canfes; can havliyle; can korkusu; cankulağı; can kurban; cankurtaran; can kuşu; can noktası; can pahasına; can pazarı; can sağlığı; can sıkıntısı; can simidi; cansiparane; can sohbeti; can suyu; can tahtası; can yeleşti; can yoldaşı; cana yakın; canı burnunda; canı cebinde; canı gönülden; canı pek; canı sıkın; canı tatlı; canı tez; canıyürekten; canına düşkün; canla başla; babacan.

TDK yayınlarından çıkan Cem Dilçin'in Yeni Tarama Sözlüğünde ise "can" kelimesinin tek başına 2 anlamı yer almaktadır:

1. sevimli, sevgili.
2. tarikat âşığı.

"can" kelimesi Eski Anadolu Türkçesinde Türkçeleşmiştir. Yeni Tarama Sözlüğünde kelimenin deyim biçiminde 34 adet kullanımı vardır:

1. cana başa kalmamak- cana kalmamak
2. cana geçer
3. cana kalmamak (cana başa kalmamak)
4. can alıcı
5. can arıtmak
6. can baş oynamak- can oynamak
7. can bazarı
8. can dartmak- can tartmak
9. can deri
10. can eksitmek
11. can evi
12. can gözi
13. can gözün uyarmak
14. can hırsuzu

15. canı azacuk
16. canı kılca kalmak
17. canına boyanmak
18. canına geçmek
19. canına ne sığarsa
20. canına od düşmek
21. canını ağzına almak
22. can ısmarlamak
23. canı yirine oturtmak
24. canı yoka komak
25. can iletmek
26. can karıştırmak
27. can keseği
28. can kurtaran
29. can oynamak, (can baş oynamak)
30. can özemek
31. can tapşırmaq
32. can tartınmak
33. can tartmak. (dartmak)
34. can tutmak

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eser olan Yunus Emre Divanında da Arapça ve Farsçadan Türkçeye geçerken kelimelerin kazandığı anlamlandırmalar hakkında örnekler bulunmaktadır.

Çalışmamızda Yunus Emre Divanı'nda "can" kelimesi taranmış, 25 beyitte tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitler anlam kategorilerine göre sınıflandırılmıştır.

1. Gerçek Anlam: Ruh

Yunus Emre, "can" kelimesini beyitlerinde "ruh" anlamını karşılayacak şekilde kullanmış, bunu tasavvufi bir anlayışla ele almıştır. Süleyman Uludağ'ın hazırladığı Tasavvuf Terimleri Sözlüğünde "ruh" kelimesinin karşılığı olarak şöyle bir ifade geçmektedir:

"...Hayvan ruhu veya bitkinin ruhu dendiği zaman bunların diri olmalarını sağlayan güç, yani can kastedilir." (Uludağ, 2012)

"can" kelimesinin gerçek anlamında kullanıldığı beyitler şöyle şunlardır:

Gönlüm canum 'aklüm bilüm senün ile karâr ider
Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmeğe

'Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların tutmağa

'Işk didüğün bilürisen 'ıška gönül virürisen
'Işk yolına mâl ne olur cân dahı muhâl olmaya

Evvel dahı bu 'akl u cân seninleyidi asl-ı kân
Âhir girü sensün mekân anda varam senden yana

Aceb bu benüm cânum âzâd ola mı yâ Rab
Yohsa yidi Tamu'da yana kala mı yâ Rab

Hiç kimesne kendüden hâlden hâle gelmedi
'Âşıklarun cânına ma'sûka urur minkâr

1. Kişi, İnsan

Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
'Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmağa

N'ider 'âşık hânümânı sensüz cihânı yâ cânı
İki cihân fidâ sana kimsene gümân dutmaya

Yûnus seni seveliden beşâret oldı cânına
Her dem yeni dirlikdedür hergiz 'ömrin eskitmeye

'Aceb 'aceb ne nesnedür bu derdile firâk bana
Cânımı serhoş eyledi 'ışk agusı tiryâk bana

Sensün bu benüm sultânım bu cânlar içinde cânım
Çokdur benüm günâhlarım sen meded eylegil Çalap

Cân dost mihrâbına secdeye vardı
Yüz yire uruban ider münâcât

'Işkıla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar
Güm-râh olup bu cihânda kimse bâkî kalmayısar

2. Deyim

Eski Anadolu Türkçesi döneminde "can" kelimesi Farçadan Türkçeye geçerken Türk diline birçok deyimini beraberinde taşımıştır.

Canı geç-

Tutulmadı Yûnus cânı geçdi Tamu'dan Uçmak'dan
Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmağa

Can alıcı- Can almak

Gele sana cân alıcı dahı cân alur kılıcı
'Aklunı başdan alıcı bir dem amân virmez ola

Can almak

Şeddâd yapıdı uçmagını girmedin aldı cânını
Bir dem amân virdürmedi yidi iklîm dutan ana

Can almak

Cân hulkuma geldükde 'Azrâîli gördükde
Yâ cânımı aldukda âsân ola mı yâ Rab

Can vermek

Diledi göre yüzün işide kendü sözün
Nazar kıldı bir kezin anda cân virdi bana

3. Soyutlama

"can" kelimesi gerçek anlamı, şahıs ve deyim kullanımları dışında, soyutlanma şeklinde kullanımları da vardır.

Bu cân ni'meti kanı gelün bulalum anı
Asâyış kılan cânı evliyâ sohbetidür

Âdem yaradılmadın cân kalıba girmedin
Şeytân la'net olmadın 'Arşıdı sayvân bana

Cân hulkuma geldükde 'Azrâîli gördükde
Yâ cânımı aldukda âsân ola mı yâ Rab

Dinleyen ol işiden ol gören ol gösteren ol
Her sözi söyleyen ol sûret cân menzilidür

Tek ben degilem 'âşık ol ma'sûk nazarında
'İşk yolına cân fidî benüm gibi sâd-hezâr

Bir kişiden sorgıl haber kim ma'nîden haberi var
Bir kişiye virgil gönül cânında 'ışk eseri var

4. Sevgili

Eski edebiyatın en çok kullanılan mazmunlarından biridir. "can" kelimesiyle "sevgili" kastedilir. Yunus Emre de 3 beytinde "sevgili"yi yani Tanrı'yı kastetmiştir.

Ne denlü yirisen çok ol denlü yürisen tok
Câna hiç assı yok hep sûret maslahatıdır

Sensün bana cân u cihân sensün bana genc-i nihân
Senün durur assı-ziyân ne iş gele benden bana

Sensün bu benüm sultânım bu cânlar içinde cânım
Çokdur benüm günâhlarım sen meded eylegil Çalap

5. Yeni Anlam Katma/Mecaz

Kim vire bu dilile ol ma'sûkadan haber
Meger ol kimseler kim cân içinde cânı var

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, Yunus Emre Divanı'nda can kelimesi altı farklı kategoride anlamlandırılmıştır. Bunlar,

- 1)Gerçek Anlam
- 2)Kişi, insan
- 3) Deyim
- 4) Soyutlama
- 5) Sevgili
- 6) Yeni Anlam Katma'dır.

Yunus Emre Divanı üzerinde Eski Anadolu Türkçesi çalışmaları yapacak araştırmacılar ve dönemle alakalı olarak kelime anlamları üzerinde çalışacak bilim insanları için önemli bir kaynaktır. Eser hakkında, daha derin incelemelere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D. (2005), *Yunus Emre Şiirinin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKDEMİR, Y. & Kavruk, H. (2012), “Yunus Emre’de Türkçe”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer, 115-125.
- DİLÇİN, C. (1992), *Yunus Emre’nin Şiirlerinde Türkçenin Gücü*, Türk Dili, S: 487
- DİLÇİN, C. (2009), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- DEVELLİOĞLU, F. (2012), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara
- GÜNAY, U., *Türk Kültürü Açısından Yunus Emre:*
<http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/gunay.pdf>
- STEİNGASS, F. (2005), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- REDHOUSE, *Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük* (2011), Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (2012), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ II (2009), TDK Yayınları, Ankara
- TDK Güncel Türkçe Sözlük:
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.52f53f6a1463a3.51505059
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2011), TDK Yayınları, Ankara.
- YUNUS EMRE DİVANI: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128452/h/metin.pdf>